LES TRANSFORMACIONS EN L'ESTRUCTURA FAMILIAR D'UN BARRI HISTÒRIC: EL CASC ANTIC DE VALLS (1960 - 1986)

per Josep M.ª Olivé Compte

Introducció

Segons Schumacher (1973), «allò que és petit és possible i, generalment més apropiat». Aquesta afirmació resumeix una mentalitat que cada dia va esdevenint més paradigmàtica, no tan sols entre els qui practiquen el maniqueisme camp-ciutat –en què el fet urbà ocupa el paper de «bèstia negra»–, sinó també entre els urbanistes, és a dir, entre tots aquells qui, d'una manera o altra, procuren –procurem– conèixer millor les nostres ciutats i, a partir d'aquí, adaptar-les a l'home, i no a la inversa.

És en aquest context que augmenta l'interès per la recuperació de la ciutat, més que pel seu creixement sense mesura. I la «nineta dels ulls» de la rehabilitació de què tant es parla són, sens dubte, els centres històrics. Es tracta d'un fet plausible, que comporta, però, uns certs perills. Així, una actitud excessivament formalista de la protecció dels valors històrics («reverencial fetitxista», com diu F. de Terán, 1978) pot accentuar l'aïllament dels centres, i encara més: suposa, directament o indirecta, l'expulsió de llurs habitants. Cal, doncs, tenir present l'estructura social existent, i modificar-ne els aspectes negatius que hom hi detecta, però sense mesures traumàtiques.

Ja és clàssica la definició d'almenys dues grans problemàtiques en l'estructura social dels barris antics. En primer lloc, hom parla sovint de l'ocupació d'aquests per part dels estrats de població econòmicament més febles. A més a més, un problema prou tractat és el de l'envelliment de llurs habitants. L'explicació típica d'aquest darrer fenomen s'atribueix sovint al deteriorament físic del centre, que fa que els joves en marxin. Però el cert és que generalment els barris, abans del desenvolupament industrial capitalista

–abans, doncs, d'unes profundes transformacions sòcio-econòmiques–, es podien mantenir durant segles sense entrar en decadència. Això sí: els habitants eren restituïts quan el seu estat físic ho exigia. Actualment, la societat ha perdut aquest mecanisme de renovació urbana. Les causes de fons són múltiples. En els canvis en l'estructura familiar, hi trobem una causa immedita: la desaparició de l'engranatge específic que feia possible l'esmentada renovació. Al cap i a la fi, no ens ha de sorprendre aquesta relació de causa/efecte, donat que són precisament les mateixes transformacions sòcio-econòmiques de què parlàvem les que expliquen les transformacions en l'estructura familiar.

Al llarg de la present monografia compararem l'estructura familiar del barri antic de Valls de l'any 1960 –una data, per cert, no excessivament llunyana– i de l'actualitat. També veurem les diferències entre el casc antic i un districte majoritàriament residencial de nova creació, amb dades també actuals.

Les nostres hipòtesis de partida són les següents:

a) entre el 1960 i el 1986, al Casc Antic de Valls es produeixen unes transformacions en la composició de les unitats domèstiques.
b) hi ha importants contrasts en l'estructura familiar d'un barri històric i la d'un de nova creació.

Esperem, d'aquesta manera, fer una petita aportació d'elements per a comprendre en totes les seves dimensions els nostres centres històrics, incomprensibles si no és en el context d'una determinada estructura urbana.

El marc d'estudi

Fem ara una petita introducció al nostre marc d'anàlisi. Valls té una població al voltant dels 19.600 habitants. Més d'una quarta part d'aquests viuen al Casc Antic, és a dir, dins el recinte del que foren les antigues muralles (fig. 1). Al llarg d'aquests darrers anys, la seva pèrdua de població ha estat constant, tant en xifres absolutes, com, sobretot, relatives.

Veurem també dades de la secció 2a. del districte 6è. Es tracta d'una zona –de definició ben artificiosa– d'expansió recent, primordialment de la dècada dels setanta, i que compta amb una població d'uns 1.300 habitants. Això ens permetrà d'establir comparacions amb el barri històric.

Metodologia i fonts

Abans que res ens ha calgut, per a portar a terme el present estudi, la definició d'una metodologia d'anàlisi, i disposar d'unes fonts d'informació adequades. En primer lloc, hem adoptat la tipologia de grups domèstics proposada per Laslett (1972) i, un cop definides les seccions censals que ens calia analitzar, hem obtingut les dades corresponents dels padrons municipals del 1960 i del 1986.

La tipologia de grups domèstics.

Laslett defineix diversos criteris per a la delimitació d'un grup domès-

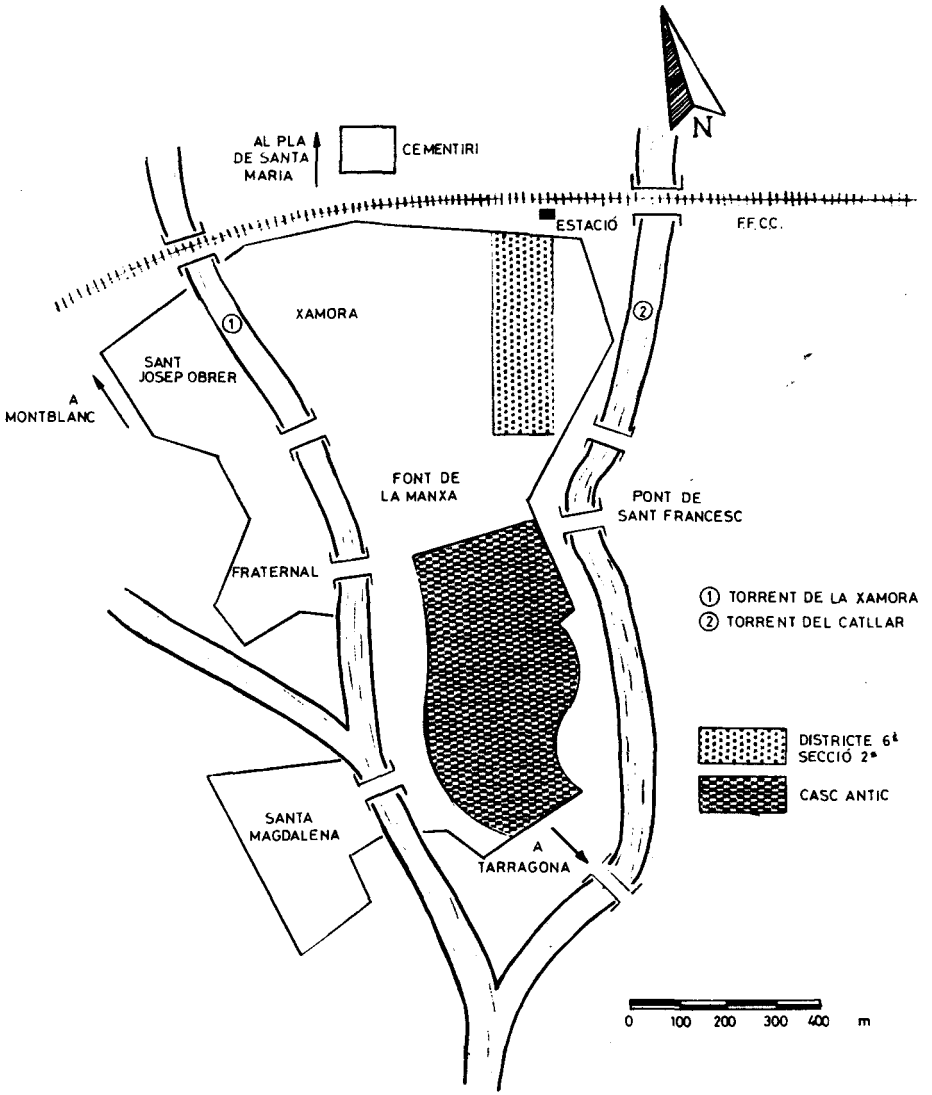

Figura 1. Plànol de Valls, amb la delimitació de les àrees analitzades.

tic: que els seus membres dormin sota un mateix sostre (criteri geogràfic); que aquests comparteixin unes determinades activitats (criteri funcional), o bé que tinguin un lligam de parentiu (criteri familiar). Tant pels nostres punts d'interès, com per la forma com és continguda aquesta informació en les administracions locals, com per la pròpia opció que fa l'esmentat professor de Cambridge en la seva proposta tipològica, el criteri adoptat és el primer de tots tres. Tinguem en compte que l'expressió que utilitzem («grup domèstic») és una traducció de l'anglès «household» (que vol dir una cosa així com «el contingut d'una casa»), i que a la traducció francesa del treball –de la qual nosaltres hem partit– hom parla de «ménage» (unió). L'existència de lligams familiars no suposa, doncs, cap factor intrínsecament necessari.

Laslett distingeix entre cinc grans tipus de grups domèstics: els solitaris; els grups sense estructura familiar; els grups simples; les famílies esteses; i les unions múltiples.

Entre els solitaris cal distingir entre els vidus, per un costat –independentment de llur sexe– i els solters, per un altre. Els separats, als quals Laslett no menciona, donat que la seva proposta està feta tot pensant en una anàlisi de demografia històrica, els hem inclòs dins de la segona sots-categoria esmentada.

Pel que fa als grups sense estructura familiar –inexistència d'un «nucli»– hem de diferenciar entre si hi ha alguns lligams de parentiu o bé d'un altre tipus, o encara quan aparentment no hi ha cap lligam.

Parlem de «grups simples» quan, en un grup domèstic, hi trobem almenys un dels dos cònjuges i, no havent-hi membres de fora de la família nuclear, són com a mínim dues persones. Hom té en compte si hi ha ambdós cònjuges o no, i també la presència o absència de fills. Dins de l'apartat de vidus/vídues s'hi troben comptabilitzats també els separats i les mares solteres.

Quan se superen els límits de la família nuclear, en els grups domèstics cal distingir entre unions múltiples i famílies esteses segons si hi ha dos o més nuclis emparentats, en el primer cas, o si, havent-hi un o més membres de fora del nucli familiar, amb els quals existeix un lligam de parentiu, aquests no componen un segon nucli –en aquest cas, doncs, parlem de «família estesa»–. Tant en un cas com en l'altre, cal definir com és la relació familiar entre el nucli principal i la resta dels membres –tant si aquests conformen un altre nucli com si no–. Aquesta pot ésser ascendent, descendent o bé col·lateral (membres d'una generació anterior, posterior o simultània a la dels cònjuges del nucli principal, respectivament).

El que planteja certes dificultats és la definició del nucli principal en les unions múltiples, car els criteris utilitzats per l'administració en la determinació del cap de família poden ser diversos i, manta vegada, arbitraris. Per a fer-ho, ens hem basat en els criteris següents:

– quan hi ha dos nuclis cada un dels quals està compost per tan sols un dels dos cònjuges, amb el benentès que hi ha una relació pares/fill/jove o bé

pares/filla/gendre, parlarem de nucli sedentari descendent.

– quan la segona de les parelles té, a la vegada, algun fill, aleshores considerarem que el nucli secundari és el que es troba en sentit ascendent, excepte en el cas de presència simultània d'altres fills de la parella més adulta –germans, per tant, d'un dels dos cònjugues de la parella jove–.

Donat que no hem trobat fórmules més complexes d'estructura familiar, hem prescindit d'alguns dels tipus que Laslett defineix («germanatges», famílies troncals...).

Hem trobat molt pocs casos de presència de minyones, i encara limitats exclusivament al 1960. En aquests casos, n'hem prescindit.

Per a la determinació de cada tipus d'estructura familiar, no hem distingit entre si les parelles mantenien un vincle matrimonial o tan sols d'amistançament. En aquests casos, els fills d'un o altre eren tinguts com a fills dels dos.

Delimitació de l'àrea d'estudi.

Si bé el Casc Antic, en rigor, resta limitat pels ravals del que constituïren les velles muralles, ens ha calgut adaptar-nos, per a actuar més operativament, als districtes municipals, de traçat arbitrari. No obstant, el conjunt dels districtes 1, 2 i 3 –excloent d'aquest darrer els disseminats i els grups d'habitatges aïllats del nucli– coincideixen pràcticament amb el nostre barri històric, i per això els hem utilitzat, car és amb aquesta distribució que es troben agrupats els fulls censals.

L'obtenció d'estadístiques.

Per a poder establir comparacions entre l'estructura familiar tant en un sentit diacrònic –en el propi Casc Antic– com sincrònic –comparant dos sectors urbans–, hem expressat totes les nostres estadístiques en percentatges, car partíem en gairebé tots els casos d'un mostreig.

Cada full censal del 1960 conté un nucli familiar, mentre que els del 1986 inclouen tots els membres del grup domèstic.

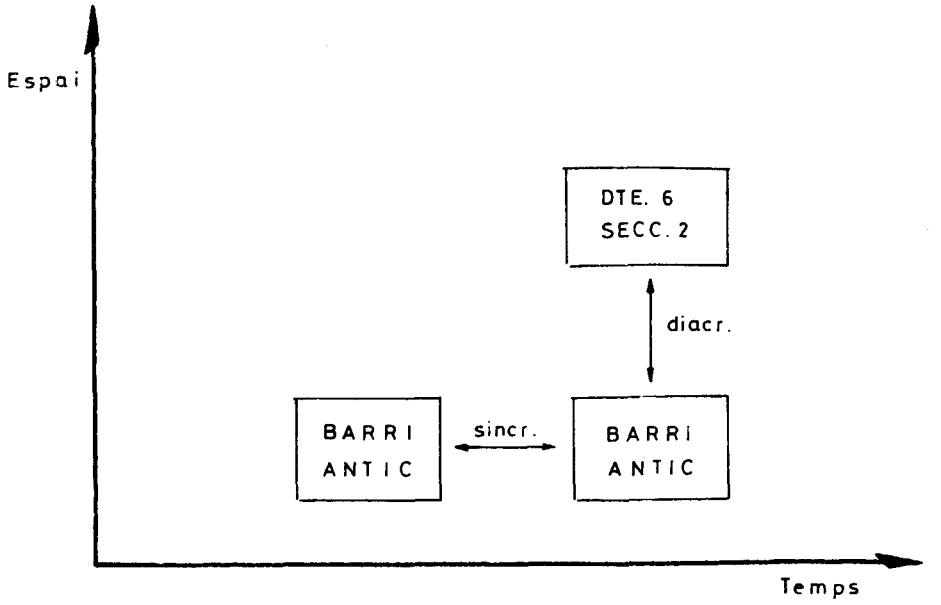
Per això, la tècnica de mostreig emprada –a partir d'una taula de números aleatoris entre 1 i 10– suposa una mostra pels voltants del 20 % (242 casos respecte a un univers de 1.271 grups domèstics) per al Casc Antic– 1986 i, en canvi, en el del 1960 la mostra és proporcionalment més ampla –més del 25 %– pel fet que el mostreig s'aplica a un total de 2.039 fulls que, obeint a la proporció de famílies esteses i grups múltiples, corresponen a uns 1.300 grups domèstics.

Donada la petita extensió del districte 6è. – secció 2a., n'hem analitzat tots els casos (un total de 332).

Anàlisi dels resultats.

El quadre 1 expressa els resultats de la nostra anàlisi. Anem a exposar-los seguidament, tot establint comparacions en una doble direcció: diacrònica i sincrònica (fig. 2). La primera d'aquestes és la que s'adiu més a allò que pregona el títol de la monografia. Si, a més a més, hi hem inclòs una com-

Figura 2. Esquema de les comparacions establertes.

paració sincrònica, en què es té en compte la variable «espai», és perquè difícilment comprendrem la situació resultant prescindint de l'existència d'una estructura urbana espacialment heterogènia.

Els grans canvis que s'aprecien en l'estructura familiar del Casc Antic entre el 1960 i el 1986 són els següents:

a) La proporció de solitaris augmenta vertiginosament, d'una manera especial la dels vidus.

b) També augmenta la proporció de grups simples. Així, si aquests eren poc més de la meitat dels grups domèstics el 1960, vint-i-cinc anys més tard superen les dues terceres parts.

c) Dins dels grups simples, la proporció de les diferents sots-categories (parelles casades amb fills; sense fills; vidus amb fills...) no canvia substancialment.

d) Disminueixen dràsticament les famílies esteses en totes les sots-categories, excepte en el cas de les col·laterals.

e) Proporcionalment més vertiginosa és, encara, la minva d'unions múltiples que, d'incloure a un de cada sis grups domèstics, en tan sols un quart de segle passen a constituir un petit grup de situacions excepcionals.

f) Els grups sense estructura familiar són, en ambdues dates, una petita proporció, que es manté estables

Comparem ara l'estructura dels grups domèstics del Casc Antic i del districte residencial que esmentàvem:

Quadre 1. Estructura dels grups domèstics (en %) del Casc Antic de Valls (1960 i 1986) i d'un districte residencial (Dte. 6è. Secc. 2a., el 1986).

CATEGORIES	SOTS. CATEGORIES	CASC ANTIC (1960)		CASC ANTIC (1986)		DTE. 6 S. 2ª. (1986)	
SOLITARIS	Vidus	3'9	8'3	10'3	18'6	3'3	7'2
	Solters, cèlibes, separats,...	4'4		8'3		3'9	
GRUPS SENSE ESTRUCTURA FAMILIAR	Co-residents emparentats	1'9	2'8	2'1	2'5	1'2	2'1
	Co-residents amb altres lligams	0'6		0'4		–	
	Individus sense lligam aparent	0'3		–		0'9	
GRUPS SIMPLES	Parelles casades	15'0	53'0	19'0	68'2	12'3	83'7
	Parelles casades amb fills	30'8		42'1		68'7	
	Viduus amb fills	3'3		2'1		0'9	
	Vídues amb fills	3'9		5'0		1'8	
FAMÍLIES ESTESES	Ascendents	16'7	22'2	4'5	8'6	4'2	5'1
	Discendents	0'6		0'4		0'3	
	Col·laterals	3'3		3'3		0'6	
	Ascendents i col·laterals	1'6		0'4		–	
UNIONS MÚLTIPLES	Nucli secundari ascendent	6'9	13'6	1'2	2'0	1'8	1'8
	Nucli secundari descendent	5'0		–		–	
	Nuclis col·laterals	1'7		0'8		–	

a) La proporció de solitaris és dues vegades i mitja més gran al barri històric; d'una manera especial, és molt destacable la presència de vidus al Casc Antic.

b) Els grups simples, que, com hem vist, són la gran majoria dels grups domèstics del Casc Antic, al sector residencial suposen el 83'7 % –proporció, doncs, notablement superior en aquest segon cas–.

c) D'entre els grups simples, al casc antic hi ha una proporció més gran de parelles sense fills i de vidus i vídues.

d) Les famílies esteses són encara menys abundants al sector residencial, limitant-se gairebé a la presència d'un dels «avis» (extensió ascendent).

e) Al districte 6è. secció 2a. les unions múltiples són tan excepcionals, però no menys nombroses, que al centre històric.

f) Així mateix, són molt similars les xifres referides als grups sense estructura familiar.

Interpretació dels resultats

A les conclusions abans exposades, encara n'hi podríem afegir una altra: són més grans les diferències entre l'estructura familiar del Casc Antic entre les dues dates estudiades, que entre aquest i l'altre sector en l'actualitat. De tota manera, les dues hipòtesis de partida resten sobradament verificades.

Molts dels contrasts detectats van molt lligats al procés d'envelliment del Casc Antic que el seu abandonament comporta. Així, l'augment de vidus (tant amb fills com sense) no n'és més que un reflex. També l'augment de parelles casades sense presència de fills, o bé de solters, respon al mateix procés: els fills s'han casat i n'han marxat, en el primer cas; en el segon, han marxat els germans en casar-se i, un cop morts els pares, només s'hi ha quedat el fadrí.

Però el que més sorprèn dels resultats és el descens de la proporció de famílies esteses i d'unions múltiples. I aquí s'hi troben els nostres principals punts d'interès, expressats a la introducció. Amb la desaparició dels canvis generacionals dins del propi grup domèstic, es perd un mecanisme –potser fóra preferible parlar d'una «peça clau» dins d'aquest mecanisme– de renovació urbana, i es fa difícil, almenys de moment, trobar una alternativa que garanteixi la conservació del patrimoni edificat i que no es limiti al més pur assistencialisme o a les mesures «traumàtiques»: terciarització del centre, expulsió dels habitants...

Normalment, hom atribueix a les transformacions en l'estructura econòmica tant els canvis en l'estructura familiar com també els canvis en els barris històrics. Entenem que entre aquests dos darrers fenòmens hi ha una forta interrelació, tot i haver-hi unes causes de fons iguals. Això és el que hem volgut demostrar en aquest treball i entenem, almenys, haver aportat una mica de llum a l'assumpte.

BIBLIOGRAFIA

CAMPOS VENUTI, G. (1978) *Rehabilitación y nuevas construcciones*, dins de *Urbanismo y austeridad*. Siglo XXI Editores. Madrid, 1981.

LASLETT, p. (1972) *La famille et le ménage: approches historiques*. «Annales», n.º 27, pp. 847-872.

MENDOZA, X.; ORAVAL, E. (1983) *Alternativas en el diseño de estrategias de rehabilitación*, dins de «CEUMT. La revista municipal», n.º 67, octubre 83, pp. 18-27.

POL, F. (1983) *Hacia una política de rehabilitación urbana*, dins de «CEUMT. La revista municipal», n.º 63, pp. 5-22.

SCHUMACHER, E.F. (1973) *Lo pequeño es hermoso*, Ed. Blume. Madrid, 1978.

TERAN, F. (1978) *La remodelación del centro de Madrid y la ideología subyaciente*, dins de «Ciudad y territorio», n.º 2/78, pp. 91-98. I.E.A.L.